

HİLMİ YAVUZ'UN “DOĞU 1310” ADLI ŞİİRİNİN METAFORİK YAPISI

Gökhan TUNÇ*

Özet: Metaforlar, şiirde dile getirilen anlamın örtük bir şekilde okura ulaşmasına yol açarlar. Bu bağlamda, bir şiirin anlamının açığa çıkarılması, şiirde kullanılan metaforların niteliğinin incelenmesi ile olanaklıdır. Sözü edilen çerçevede bu yazıda temel olarak Hilmi Yavuz'un “doğu 1310” adlı şiirinin metaforik dizgesinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Şiirde kullanıldığı belirlenen metaforik dizgeyle şiirde açıktan anlatılmayan tarihsel olaylar, şairin geleneksel edebiyatla kurduğu ilişki, bu edebiyatı şiirinde nasıl tekrarladığı ya da dönüştürdüğü açıklık kazanacaktır. Örneğin, şiirde doğaya ait unsurlarla askerliğe ve akrabalığa ait unsurlar arasında metaforik açıdan paralellik kurulması doğu toplumunun akrabalık ve askerlik merkezinde bir araya gelmesine gönderme yapar. Ayrıca gül ve dağ gibi metaforlar da Osmanlı toplumuna atıfta bulunur.

Anahtar sözcükler: metafor, doğa, doğu, askerlik, akrabalık.

The Metaphorical System of “Doğu 1310” (East 1310), A Poem By Hilmi Yavuz

Abstract: Metaphors help the poems' meaning implicitly get through to the reader. Thus, uncovering the meaning of a poem consists necessarily in the analysis of the nature of metaphors used. In this manner, this text aims at revealing the metaphorical system of “doğu 1310” (east 1310), a poem by Hilmi Yavuz. The historical events to which the poem implicitly refers, the relation that the poet maintains with tradition and how this tradition is reproduced or transformed in the poem will be made clear through the explication of this metaphorical system. The metaphorical parallels drawn between the elements of nature and those of soldiery and kinship, for example, refers to the members of the eastern society's gathering around soldiery and kinship. Likewise, metaphors such as rose and mountain refer to the Ottoman society.

Keywords: Metaphor, nature, east, soldiery, kinship.

*Araş.Gör., Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E Posta: tuncgokhantunc@gmail.com.

Doğu 1310

I.

*işte solhan ve işte kocaman
dağlarıyla akraba
ve gülleriyle hısım
 olduğumuz palu
gözleri korkunç bir deprem
hem aslı, hem kerem
gibi yanan süvari:
ibrahim talu*

*işte akşam ve işte çapakçur
ve çapakçur'da akşam
bir divânıharp gibi kurulur
ağır giden bulut müfrezeleri
hem bulanık, hem firarî
 yağmur
ve bir vur emri gibi ansızın
bir akar suya doğrulur
hınır'tan kopan süvari:
ibrahim talu*

*işte caneseran köyü ve kar
kar, palandöken dağlarında
bir isyan bastırır gibidir
işte hormek köyleri çevrilmiş
 duvar
bir kurt yüzüdür, ince
 sivrilmiş
cibran ovası
sanki mevzi almış*

*gibi kar
hem başıbozuk, hem seferî
hormek'ten inmiş iniş
ölümü savuran süvari:
ibrahim talu. (Yavuz 2006: 107)*

Bu yazıda, Hilmi Yavuz'un "doğu 1310" adlı şiirinin I. bölümünün, metaforik yapısının ortaya konulmasına ve bu metaforik yapının gönderimde bulunduğu anlamın çözümlenmesine çalışılacaktır. Sözü edilen metaforik yapı konusuna geçmeden önce şiirin başlığında kullanılan 1310 yılı üzerinde durulmalıdır.

1310 yılı, şiirde adı sık sık geçen İbrahim Talu ile ilişkilidir. M. Şerif Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* adlı kitabında belirttiği gibi, Fereşat-Fero ailesinden olan ve Sultan Hamid döneminde yaşayan İbrahim Talu, Hormek aşiretinin reisidir (1961: 94-99). Fırat, Abdülhamid'in o dönemde güç bulan milliyetçi hareketin önüne geçmek için bozguncu Kürt çetelerine destek verdiğini ve destek alan bu bozguncu çetelerden olan Karlıova ve Cibran aşiretlerinin, Türkmen İbrahim Talu ve aşiretine saldırdığını belirtir (Fırat 94-5). Yaşadığı dönemde, yiğitliği, cesurluğu ve mertliği ile ün salan İbrahim Talu ise, bozguncu çeteleri "püskürtmeyi" başarır (Fırat 1961: 94), fakat Sultan Hamid'in para ve silah yardımıyla bulunduğu Cibran aşiretinin oluşturduğu Hamidiye alayları, gittikçe daha fazla güçlenip kendilerinden olmayan aşiretlere saldırmaya başlarlar. En büyük hedefleri ise, Kızılbaş bildikleri ve eskiden beri çekindikleri Hormek aşiretidir. Hamidiye alayları, Hormeklilerin Varto'daki köylerine onları yok etmek için saldırırlar. Öte yandan, İbrahim Talu, bu saldırılara karşı koymak için adamlarıyla birlikte tetikte bekler (Fırat 1961: 99). İbrahim Talu ve aşireti, Hamidiye alaylarının yanı sıra, dönemin kaymakamına ve nizamiye askerine de karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Çünkü kaymakamın dediğine göre, ferman padişahıtan gelmiştir. Nizamiye askeriyle Cibranlılar, Hormek köylerini kuşatırlar, fakat Ocak ayında olunması nedeniyle kuşatmada zorlanırlar. Bu sırada, İbrahim Talu'nun amcasının oğlu Selim, halka zulüm yapan Üstükran müdürünü döver. Bunun üzerine nizamiye askerleri ve Cibranlılar, Selim'in peşine düşerler (Fırat 1961: 100). Şiirin başlığı olan hicri 1310, miladi 1894 yılında Selim, İbrahim Talu'ya da haber vererek, bütün arkadaşlarıyla ailelerini alıp Bingöl dağlarının eteklerinde konuşlanmıştır. Daha sonra, İbrahim Talu, Kürte-gül "mezresi"ndeki küçük bir eve gidip saklanır. Düşman taburu, silahlı bir adamın Kürte-gül'e gittiğini görür ve onun peşine düşerek İbrahim Talu'nun evini kuşatır. Tabur, evi ateşe verir, bunun üzerine İbrahim Talu ateş ve alevleri yararak düşmanın üzerine gider; ama açılan ateş sonucu İbrahim Talu ve onunla birlikte üç oğlu hayatını kaybeder (Fırat 1961: 101).

Fırat'tan hareketle özetlenmeye çalışılan bu öykü, şiirde doğrudan anlatılmaz, bunun yerine metaforlar ve çeşitli yer isimlerinden hareket edilerek okura sezdirilmeye çalışılır. Solhan, Palu, Çapakçur, Cibran gibi isimler, 1310 tarihiyle birlikte, sözü edilen olaya işaret ederler; fakat bu kertede asıl söylenilmesi gereken, Yavuz'un başarısının, bahsedilen öyküyü

anlatırken, inşa ettiği metaforik düzlemler olduğudur. Şimdi, öne sürülen düşüncenin görünür kılınmasına çalışılabilir.

Şiirin hemen başında, “dağlarıyla akraba / ve gülleriyle hısım / olduğumuz palu” mısraları yer alır. Dağların akrabalık; güllerinse hısımlıkla ilişkilendirilmesi, geleneksel edebiyatla kurulan bağ bakımından önemlidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında, Osmanlı şiirinin “içtimai nizamla” yakın bir ilişki içinde olduğunu söyler (1997: 5). Bu yakınlık, Osmanlı şiirinin dinî ve tasavvufî bir nitelik taşımasının yanı sıra, saray istiaresi merkezinde kümelenen ve sevgili olarak padişahı konumlandıran bir yaşamı içermesinden kaynaklanır: *Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi sevlmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lutfeder. Hattâ hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse, bu lutfu ve ihsanı esirger. Hattâ cevri eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray, bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmağa namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık tıpkı saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele hâlinindedir.* (Tanpınar 1997: 6)

Walter G. Andrews, Tanpınar’ın sözü edilen düşüncelerinden hareketle, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı* adlı kitabında, “otoritenin sesi” olarak nitelendirdiği padişahın, Osmanlı imparatorluğunun merkezi olduğunu ve Osmanlı şiirinin metaforik düzlemde, mutlak bir hakimiyete sahip olan bu hükümdarla ordusu arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğunu dile getirir: “Osmanlı Devleti’nin-varlığını sürdürdüğü zaman diliminin büyük bir bölümünde- en genel, en belirgin ve en temel özelliği belki de padişahın şahsında toplanmış olmasıdır [...] Osmanlı anlayışının önemli bir boyutu, özellikle sadık kalınan bir boyutu, hükümdar ile geniş ordusu arasındaki ilişki[sidir].” (2003: 113). Arzu Kalender, “Taze Can Buldu Cihan: Osmanlı Şiirinde Bahar” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde, mutlak hâkim olan padişah ve yönetilen kesim arasındaki idarî-askerî yapının bahara ait unsurlar dolayımında metaforik olarak tasvir edildiğinden söz eder (2002: 43). Bu metaforik düzlemde, bahçe idarî yapı bağlamında saraya, askerî düzlemde düşünüldüğünde ise ordugâha benzetilmiştir. Sarayın otorite gücüne sahip olan öznesi, padişah; bahçenin ise, çoğunlukla güldür. Aynı şekilde, askerî anlamda gül, komutandır (Kalender 2002: 43). Kalender, sözü edilen düşünceleri somutlamak için Bâkî’nin Bahariye’sinden bir beyti örnek gösterir:

*Dikti leşker-geh-i ezhâra sanavber tûğın
Haymeler kurdı yine sahn-i çemende eşcâr*

Kalender, Bâkî'nin bu beyitte bağı, ordugâha, ağaçları da çadıra benzettiğinden söz eder (2002: 44). Verdiği bir diğer örnek ise, Bursalı Rahmî Çelebi'nin şu beytidir:

Gürz-i girâni destine alıp beneşeler
Güller siper takındı çeküp servler livâ

Burada ise, menekşeler ellerine ağır topuzlar almıştır, servi ağaçları bayrak çekmiştir, güllerse siper takınmıştır (Kalender 2002: 44). Her iki beyitte de doğaya ait unsurlar aracılığıyla askerî yapının işaret edildiğini görürüz.

Geleneksel edebiyatta, gülle gönderme yapılan padişah, "doğu 1310" şiirinde "hısım" olarak nitelenmiştir. Padişahın hısım olması düşüncesi, İbrahim Talu'nun bahsedilen öyküsüyle paralellik gösterir. Daha önce sözü edildiği gibi, Sultan Abdülhamid, fermanında İbrahim Talu'nun öldürülmesini istemiştir. Böylelikle, gül ve onun Osmanlı şiirinde işaret ettiği padişah, hısımdır. Yavuz, bu şekilde, Osmanlı şiirinde her türlü denetimin merkezi olan hükümdara ilişkin gül mazmununu, mutlak itaat edilen ve sevgili bağlamlarında değil de, hısım olarak kullanarak geleneksel mazmunu dönüşüme uğratar. Bahçeye ait bir unsur olan gül, aynı zamanda merkezi yapıyı da işaret eder. Bir başka ifadeyle, bahçenin Osmanlı şiirinde saraya işaret etmesi, bu mazmunun merkeze gönderimde bulunduğunu ortaya koyar. Öte yandan, periferinin simgesi olan dağın akraba olması, söz konusu merkez-periferi (çevre) çatışmasını güçlendirir. Hatırlanacağı gibi, bir başka bağlamda başkaldırıyı ve periferiyi temsil eden Pir Sultan Abdal, çoğunlukla dağla birlikte anılır. Ayrıca, Dadaloğlu'nun "Ferman padişahınsa dağlar bizimdir" mısrası da, sözü edilen doğa ve periferi ilişkisini destekler. Gülün hısım, dağın akraba olması, İbrahim Talu'nun merkeze (padişaha) karşı oluşuyla birlikte daha anlamlı kılınmış olur.

Doğaya ait gül ve dağ sözcüklerinin hısım ve akraba olarak nitelendirilmesi, aynı zamanda doğu toplumlarının yapılanmasıyla ilgili bir başka unsur ortaya koyar:

Gül ↔ Hısım
 Dağ ↔ Akraba

Doğaya ait bu metaforlar, doğu toplumlarının yerel bağlamda aşiret, evrensel bağlamda yaban toplumlar olarak akrabalık ilişkilerine dayalı bir yapılanma içinde olduklarına gönderimde bulunur. Bu noktada, George Lakoff-Mark Johnson'ın *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı kitabı göz önünde bulundurulabilir. Lakoff-Johnson, sözü edilen kitaplarında,

metaforların düşüncenin oluşumunu ve zihin yapısını ortaya koyduğunu dile getirirler (2007: 24-5).

Doğaya ait ikinci metaforik düzlemse, askerliğe ilişkin sözcüklerdir. “doğu 1310”da, doğaya ait unsurlarla, askerliğe ait unsurlar arasında metaforik düzlemde bir ilişki kurulmuştur. Bu metaforik düzlemi şöyle sıralayabiliriz:

Doğa	↔	Askerliğe Ait Unsurlar
Akşam	↔	Divânıharp
Bulut	↔	Müfreze
Yağmur	↔	Firarî
Kar	↔	İsyan bastırmak
Kar	↔	Mevzi almak
Kar	↔	Başı bozuk
Kar	↔	Seferî

Daha önce bahsedildiği gibi, Osmanlı şiirinde de, doğaya ait unsurlarla askerliğe ait unsurlar arasında metaforik bir ilişki kurulmuştur. Nitekim, Kalender'den alıntılandığı gibi, bahçe, ordugâha benzetilir. Bu benzerlik ilişkisinde, gül komutan, çiçekler ise askerdir (2002: 43). Lale, zambak gibi çiçekler de komutana benzetilir (2002: 43). Böylelikle Yavuz, doğa ve askerlik arasında metaforik bir ilişki kurarak, geleneksel Osmanlı edebiyatına eklenmiş olur; fakat bu kertede, Yavuz'un iki şekilde geleneksel Osmanlı edebiyatıyla ilişki kurduğunu görürüz. İlk düzlemde, Osmanlı şiirinin içeriğini dönüştürür. Bu dönüştürüm, hatırlanacağı gibi, gülün hısımlık kabul edilerek periferinin içerisinden şiirsel söylemin oluşturulmasıdır. İkinci düzlemse, Osmanlı şiirinde doğa ve askerlik arasında kurulan metaforik ilişkinin yeniden üretilmesidir.

Doğa ve askerlik arasında kurulan ilişkiyle doğanın iki düzlemde metaforik bir ilişki içine girdiğini görürüz:

Doğa	↔	Akrabalık
Doğa	↔	Askerlik

Bir defa daha belirtelim: Lakoff ve Johnson'dan yapılan alıntıda da dile getirildiği gibi, metaforlar düşüncenin ve zihnin yapısını da verir. Bu bağlamda, doğu söyleminin içerisinden yapılan metaforlarla doğu toplumlarının, yaban toplumlarında olduğu gibi, akrabalık ilişkileri temelinde

yapılanmasına (Godelier 1984: 31) işaret edilmesinin yanı sıra, uzun yıllar saldırılara maruz kalması sonucunda, aşiretlerin hem birbiriyle hem de merkezî güçle mücadele etmesine gönderimde bulunan askerlikle ilişkili metaforlar kullanılmıştır. Bu kerte, doğaya ait unsurların neden temel kabul edildiği sorulabilir. Şiirdeki metaforun ses alanında da olduğunu düşünürsek (Yavuz, "Necatigil'in 'Dağ' Şiirini Yeniden İnşa Denemesi" 158), doğa ile doğu arasında bir metaforik ilişkiden bahsedebiliriz. Bir başka şekilde söylersek, doğu toplumları, doğayla imlenir, padişah ve çevresi ise bu karşıtlıkta kültürün gösterenlerine dönüşürler. Bu bağlamda, şiirde doğa-kültür ikili karşıtlığının (binary opposition) var olduğunu görürüz. Şiirin hemen başında gülün hısım; dağın akraba olması, aynı şekilde doğu-kültür karşıtlığıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi Osmanlı'da "gül", "lale"nin karşısında şehrli bir çiçek olarak yorumlanmıştır. Dağ ise, doğanın temsilcisidir. Şiirdeki anlatıcının, söz konusu bağlamda kültüre karşı doğanın içinden seslenmesi dikkat çekicidir. Ayrıca doğanın, doğu toplumlarının yaşadıkları mekân olarak, onların yaşamlarında doğrudan bir etkiye sahip olması da, onun bu metaforik düzlemdeki yeriyle paralellik gösterir.

Sonuç olarak, Hilmi Yavuz'un şiirinde, temel olarak doğaya ait unsurlarla akrabalık ilişkileri ve askerlikle ilgili terimler metaforik bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Söz konusu iki metaforik dizge, aynı zamanda doğu toplumlarında akrabalık ilişkilerinin ve askerlik olgusunun başat olmasıyla ilişkilidir. İlk metaforik dizge olan akrabalık ilişkileri, geleneksel mazmun sisteminin tersine çevrilmesiyle gerçekleşir: "doğu 1310" şiirinde sultan, geleneksel Osmanlı şiirindeki gibi sevgili değil, aksine düşmandır; ama doğanın askerlik terimleriyle ilişkilendirilmesi, Osmanlı şiirlerinin yeniden üretilmesi sonucundadır. Öte yandan, "doğu" sözcüğüyle "doğa" arasında sessel bir metaforik ilişkiden de bahsedilebilmesi, doğa-kültür karşıtlığından söz edilebilme imkânını verir. Şiirde konuşan anlatıcı kültüre karşı doğanın içinden seslenir okura.

Kaynaklar

- ANDREWS, Walter G (2003). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*. İstanbul: İletişim yayımları.
- FIRAT, Mehmet Şerif (1961). *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim yayımları.
- GODELIER, Mourice (1984). *L'Idéal et Le Materiel*. Paris.
- KALENDER, Arzu (2002). “Taze Can Buldu Cihan: Osmanlı Şiirinde Bahar”. Ankara: Bilkent Üniversitesi, basılmamış yüksek lisans tezi.
- LAKOFF, George – Johnson, Mark (2005). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. İstanbul: Paradigma yayımları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1997). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- YAVUZ, Hilmi (2006). *Büyü'sün, Yaz! Toplu Şiirler 1969-2005*. İstanbul: Yapı Kredi yayımları.